

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

DEEL II

Jobstijdingen

(1951-1952)

De lange eerste conferentie

Het organisatiecomité ging direct na de oprichtingsbijeenkomst van 12 juni aan de slag. Aanvankelijk leek het de bedoeling dat de eerste bijeenkomst op het Oude Loo zo'n twee weken zou gaan duren! Op 24 juni liet Kaiser evenwel aan Frans Mijnsen weten te hebben 'vernomen' dat het aantal sprekers beperkt moest blijven tot zeven.¹ Het lijkt erop dat het hier om een doorgeving van Greet Hofmans ging. Het aantal dagen van de bijeenkomst was ook teruggebracht tot zeven, verspreid over twee weken.

Er waren op dat moment zeven sprekers uitgenodigd. Voor de eerste week: koningin Juliana, Albert Schweitzer, Max Thurian (van de internationale oecumenische kloostergemeenschap Taizé), 'terwijl ook ik die week zal moeten spreken', aldus Kaiser zelf. Dat was hem blijkbaar opgedragen. Voor de tweede week werd als sprekers aan prinses Wilhelmina, professor Arnold Toynbee en 'professor Bronkhorst'² gedacht. 'Bij bedanken zullen deze spreekbeurten zo snel mogelijk vervangen worden. Het laat zich aanzien dat pas op het allerlaatst zal vast staan wie de Sprekers zijn.'³ Van de zeven genoemde namen zouden uiteindelijk slechts drie (Juliana, Thurian en Kaiser) ook daadwerkelijk het woord voeren. De anderen kwamen niet, zo zou later blijken – behalve Wilhelmina, die wel aanwezig was en een 'boodschap' op papier zette (zie bijlage 5).

De gasten

Een andere kwestie was het uitnodigen van de toehoorders. Het was inmiddels kort dag, nog maar een maand tot de bijeenkomst, en Kaiser vroeg aan Mijnsen en de andere voorbereiders om namen en adressen. Hij ging ervan uit dat er zo'n tweehonderd mensen moesten worden uitgenodigd om aan zo'n honderd daadwerkelijk aanwezigen te komen. Er waren wel beperkingen: geen jeugd en geen vertegenwoordigers van 'zg. geestelijke secten, daar die de jonge bijeenkomst te militant zouden tegemoet treden'.⁴

Eind juni stuurde Kaiser naar 'de Leden van het Comité van voorbereiding' de uitnodiging toe, zoals die aan de 'gasten-toehoorders' was verzonden. Niet alle opgegeven personen hadden al een uitnodiging ontvangen, want er waren te veel kandidaten. Een deel daarvan was op een reservelijst gezet en enkelen waren 'niet geschikt geacht' omdat ze waarschijnlijk 'niet de onbevooroordeelde welwillendheid zullen meebrengen' die nodig werd geacht.

Er was gekozen voor het opdelen van de conferentie in twee sessies: de eerste van 24 tot 27 juli en de tweede van 31 juli tot 2 augustus 1951. De dagindeling was 'zeer eenvoudig'. Om half elf in de ochtend zou iedereen welkom worden geheten, waarna er om elf uur een voordracht zou zijn. Na een lunch op Paleis Het Loo volgde in de namiddag (om drie uur of half vier) de 'dagelijkse gedachtenwisseling (met Thee)'. Het diner in Paleis Het Loo zou rond 18.00 uur beginnen om voldoende tijd over te houden voor een 'Vrije Ontmoeting'. Die kon plaatsvinden in verschillende kamers van het Oude Loo en op verschillende manieren worden ingevuld: 'hetzij aan Verdieping, groepsgewijze in bepaalde onderwerpen, hetzij aan Verstillings'.

„Het Oude Loo”

Up 24 t/m 27 Juli en 31 Juli t/m 2 Augustus a.s. zal op het kasteel „Het Oude Loo” (in het park van Paleis Het Loo), daartoe ter beschikking gesteld door Hare Majesteit de Koningin, een bijeenkomst plaatshebben van genodigden van verschillende nationaliteit, positie en professie, ten einde zich uit te spreken over Vrede-stichting door oriëntering op de ene aanvaarding:

GOD GRONDLEGGER DER WERELD EN DAAROM ONOVERWINLIJK

Op deze dagen zullen prominente personen uit verschillende landen des morgens een exposé geven van hun visie op deze oriëntering als universele basis van bezinning voor den in blinde eigenmachtigheid tot zelfvernietiging genaderden Mens. Des namiddags zal een vrije gedachtenwisseling tussen alle aanwezigen plaatshebben over hetgeen des ochtends is gezegd, terwijl de avonden naar gelang der omstandigheden zullen worden gewijd aan persoonlijke ontmoeting en verstillings. Middag- en avondmaal worden tezamen genuttigd. Desgewenst zal voor logeergelegenheid worden zorggedragen.

Deze bijeenkomst gaat niet uit van enige politieke of religieuze groep, doch van een aantal Nederlanders die hiertoe in los verband het initiatief hebben genomen. De kosten zijn reeds door donaties gedekt.

Bij voldoende belangstelling zullen meer bijeenkomsten worden gehouden.

U wordt door deze uitgenodigd om aan deze bijeenkomst deel te nemen gedurende alle zeven dagen of gedurende zoveel dagen als U daarvoor beschikbaar stellen kunt. Bericht omtrent acceptering of verhinderings wordt vóór 31 Juli a.s. ingewacht aan het adres: „Het Oude Loo” p/a Ferdinand Huycklaan 3, Baarn.

Over de taken van de organisatoren was Kaiser eveneens kort. Er moest ‘zomin mogelijk rolverdeling zijn’. Juliana zou als gastvrouw worden ondersteund door Rita van Heeckeren. De rest diende te ‘doen wat onze hand te doen vindt’. Kaiser eindigde met de overweging: ‘Verder hebben wij alles over te laten aan het Beleid, dat alle menselijke kritiek ten spijt, ten enenmale boven alle oordeel is verheven. Dit moge ons in menig moeilijk ogenblik helder voor den geest staan.’⁵ Er zou inderdaad nog menig moeilijk ogenblik volgen.

Amper twee weken voor de start van de eerste bijeenkomst was er nog een heleboel onduidelijk. Van de 208 genodigden hadden er 41 bedankt en 62 te kennen gegeven te willen komen, waarvan ‘ettelijken slechts voor enkele dagen’ en dan bij voorkeur van 24 tot 27 juli. Het wachten was dus op de reactie van nog meer dan honderd gasten. De onderlinge taakverdeling van de voorbereiders werd verder aangescherpt: Kaiser zou vanaf 14 juli permanent op het Oude Loo verblijven en de administratie en probleembehandeling overlaten aan Bep Pierson en Rita van Heeckeren, ‘die H.M. de Koningin bijstaat als Gastvrouw en de huishoudelijke dingen, incl. de logiesverlening verzorgt’.⁶

Prins Bernhard

De laatste twee weken stroomden de afzeggingen binnen – vaak met veel leedwezen, waarbij zowel praktische als principiële motieven werden aangevoerd, als er al een reden gegeven werd. Ook prins Bernhard zou de eerste conferentie niet bijwonen, hoewel hij daartoe wel was uitgenodigd. Zijn particulier secretaris, dr. F.A. de Graaff (de opvolger van Thomassen, die in 1950 ontslag had genomen omdat hij zich niet kon verenigen met de wijze waarop prins Bernhard zich misdroeg ‘met dames’)⁷, stond eveneens op de gastenlijst. Hij liet de organisatie welwillend weten slechts een of twee dagen aanwezig te kunnen zijn, maar nog niet te kunnen aangeven wanneer precies. ‘Mag ik misschien aannemen dat het geen bezwaar is, indien ik mij kort tevoren voor een dagbezoek aanmeld?’⁸

Bep Pierson vroeg Bernhard, die zij persoonlijk kende, of hij wellicht nog namen kon noemen van mensen die graag zouden worden uitgenodigd. Zij refereerde aan een voorstel daartoe door de prins zelf: ‘Héél graag wil ik uw aanbod, aan mijn man gedaan, waarin U zich bereid verklaart om na te gaan, welke van de vele mensen die U in binnen- en buitenland kent, in aanmerking komen om uitgenodigd te worden op “Het Oude Loo”, aannemen.’⁹

Als reactie daarop liet De Graaff aan Pierson weten dat de prins inderdaad niet naar het Oude Loo zou komen, maar wel met voorstellen wilde komen voor mogelijke gasten. ‘In dit verband vroeg hij mij aan de organisatoren te vragen om een lijst van degenen die reeds uitgenodigd zijn. Daarna zou ZKH dan graag enige suggesties doen.’ Opvallend is dat De Graaff er sterk op aandringt hierop in te gaan. ‘Het lijkt mij van belang – in alle opzichten – dat van

dit spontane aanbod gebruik wordt gemaakt.’¹⁰ Onduidelijk is of de prins nog namen heeft genoemd. Het lijkt erop dat hij op dat moment niet onwelwillend tegenover de conferenties stond. Overigens zou ook De Graaff voor zover bekend niet op de Oude Loo-conferentie komen, tenzij hij zich zoals hij aankondigde kort tevoren heeft gemeld en dat niet geboekstaafd is.

De sprekers

Niet alleen veel uitgenodigde toehoorders, maar ook de meeste beoogde sprekers lieten het afweten. Kort voor de conferentie stonden ‘H.M. de Koningin, Prinses Wilhelmina (hoogst waarschijnlijk), Max Thurian (Taizé), Philip Metman (Londen), Ds. Gijmink (Volksvernieuwing door Levensvernieuwing, Rotterdam), J.W. Kaiser en misschien Prof. Toynbee, Dr. G.P. Wijnmalen’ op de lijst. Maar tijdgebrek bleek een grote handicap. ‘Het vinden van Sprekers is op zo korten termijn een bijna onuitvoerbaar probleem gebleken. Op het laatst hebben zich twee sprekers op zeer sympathieke wijze zelf gemeld. Waarin de Leiding onmiskenbaar is. Ortega y Gasset en Barbara Waylen zijn gevraagd, doch antwoordden nog niet.’ Opvallend was volgens Kaiser verder nog dat ‘het overgrote deel der deelnemers’ een te sterke neiging heeft ‘om te gaan luisteren naar “personen”, en natuurlijk vooral naar H.M. de Koningin; iets waar zij zelf zo’n hekel aan heeft’.¹¹ Hij benadrukte dat het niet de bedoeling was dat vooraf bekend zou worden dat Juliana ging spreken ‘want zij wil niet dat men komt om “hààr” te horen’.¹²

Ortega y Gasset, op dat moment wereldberoemd door zijn boek *De opstand der horden*, kwam niet naar het Oude Loo, net zomin als de historicus Toynbee en de Amsterdamse oud-gemeentearts en getallenmysticus Wijnmalen.¹³ Die laatste was verhinderd vanwege een voetinfectie en was na zijn afmelding terstond door Greet Hofmans ‘opgedragen aan Christus voor hulp’.¹⁴ Barbara Waylen zou niet op de eerste, maar wel op de tweede bijeenkomst in november 1951 komen, en dan niet als spreker maar als toehoorder. Ortega y Gasset berichtte terwijl de conferentie al aan de gang was, dat hij graag was gekomen als hij het eerder had geweten.¹⁵

De bijeenkomst

Ondanks de wel erg korte voorbereidingstijd van anderhalve maand en de tegenslagen die de voorbereiders hadden moeten incasseren, kwam er een bijeenkomst tot stand. Op de eerste Oude Loo-conferentie van 24 juli tot 2 augustus 1951 waren uiteindelijk ruim honderd genodigden plus acht organisatoren aanwezig in het oude jachtslot in Apeldoorn. Ze kregen zes lezingen voorgeschoteld en een aantal ‘improvisaties’, reacties van aanwezigen op die toespraken of spontaan opkomende gedachten over het centrale thema.

Dat thema was volgens de korte uitnodiging helder. Onder de noemer ‘God grondlegger van de wereld en daarom onoverwinlijk’ werd van gedachten gewisseld over de crisis in de wereld, en dan vooral de geestelijke crisis, en de

wijze waarop daaraan het hoofd geboden kon worden. In het kasteel ‘ter beschikking gesteld door Hare Majesteit de Koningin’ (deze zinsnede zou nog gevolgen hebben!), zou een bijeenkomst plaatsvinden ‘van genodigden van verschillende nationaliteit, positie en professie, ten einde zich uit te spreken over Vrede-stichting’.

Vrede in de wereld. Daar ging het om. Dat was ook niet zo verwonderlijk: de Tweede Wereldoorlog was amper zes jaar achter de rug en de gevolgen van de strijd waren nog altijd zichtbaar, ook al werd hard gewerkt aan de wederopbouw. Ondertussen woedde de Koude Oorlog in alle hevigheid. De Sovjet-Unie had Oost-Europa in een ijzeren greep. In Korea werd gevochten.

De oorlog tegen nazi-Duitsland en Japan had niet alleen materiële schade aangericht. Ook op geestelijk vlak lieten de verwoesting, de atoombom en de Holocaust enorme sporen na. Er bestond grote ontzetting over het feit dat de mens tot zoveel gruwelijks in staat was. De wetenschap bleek zo ver geëvolueerd dat het mogelijk was het leven op aarde uit te roeien door wapens die door mensenhanden waren gemaakt. Een bijzonder verontrustend vooruitzicht.

En daarbij: hoe had God dit alles kunnen laten gebeuren? Wat was zijn bedoeling? Veel mensen hadden zich van God en de kerk afgekeerd. Een zorgwekkende ontwikkeling, meenden heel wat mensen en daartoe behoorde ook het welgestelde, goed opgeleide en christelijk georiënteerde deel van de maatschappelijke elite. Degenen die inzicht, kennis én tijd hadden om na te denken. En dat waren precies degenen die werden uitgenodigd op het Oude Loo om mee te discussiëren over de toekomst van de mensheid.

De genodigden

Onder de in totaal 110 mensen die de uitnodiging hadden aanvaard om aan de eerste Oude Loo-conferentie bij te wonen, waren enkele bekende namen, zoals generaal Henri Koot (die in 1948 namens prins Bernhard contact had gezocht met Greet Hofmans) en Marie Anne Tellegen (directeur van het Kabinet der Koningin). De laatste zal als ‘ongelovige ziel’¹⁶ niet echt op haar plaats zijn geweest in Apeldoorn. Dat zal ook gegolden hebben voor de katholieke deelnemers, onder wie KVP-Kamerlid Marga Klompé (die niet de hele bijeenkomst aanwezig kon zijn), dichter Gabriël Smit en Jeannette Geldens (de particulier secretaresse van Wilhelmina). Smit en Geldens spraken achteraf tegen Jan de Quay van een ‘dwaze bijeenkomst’.¹⁷ Ook ‘mejuffrouw Hofmans’ stond op de gastenlijst, maar zij was niet de hele conferentie op het Oude Loo.¹⁸

Op de deelnemerslijst stonden veel dubbele namen, opvallend veel vrouwen (bijna de helft) en veel gasten met universitaire titels, onder hen ook acht dominees. Verder was er een klein aantal buitenlandse deelnemers, zoals danseres Hima Kesarcodi uit Bombay (een kennis van de Mijnsens). Niet op de gastenlijst maar wel aanwezig waren koningin Juliana en prinses Wilhelmina.¹⁹ Juli-

Conferentiegangers, onder wie Juliana, betreden het Oude Loo via de loopbrug.

ana zou als ‘gastvrouw’ zo veel mogelijk acte de présence geven. Op 31 juli was zij blijkbaar afwezig, omdat Philip Metman die dag een bericht namens de koningin voorlas: *Message from Queen Juliana to the Meeting of the Christian Leadership at Schloss Mainau*.²⁰ Daarin stelde de vorstin dat de nood in de wereld hoog was, dat er allerlei ‘nooduitgangen’ in de vorm van ideologieën waren uitgetoetst, maar dat die te beperkt waren gebleken. Alleen God kon voor een uitweg zorgen en alleen onze toewijding aan God kon de wereld redden. Op de slotdag, 2 augustus, was koningin Juliana wel weer aanwezig, evenals prinses Wilhelmina, want beide voordrachten die dag begonnen met ‘Majesteit, Koninklijke Hoogheid, Dames en Heren’ (of de Engelse vertaling daarvan).

De reglementen

De eerste conferentie werd geopend door Bep Pierson. Op dinsdag 24 juli maakte zij direct duidelijk wat min of meer de basisideeën van de organisatie waren. De zo noodzakelijke nieuwe wereldorde moest volgens haar niet gebaseerd worden op de bestaande religies. Die leden te veel aan ‘oude verstarde vormverheerlijking’. Niet een universeel godsblijden was van belang, maar

een persoonlijke band met God. Die liet zich immers niet in een of andere categorie voegen. Alleen een 'volledige ontplooiing van de ziel' zou leiden tot vrede. Ook mocht niemand zijn levensvisie opdringen aan anderen. Ieder moest op zijn eigen wijze terugkeren 'tot de bron'.²¹

Daarmee waren de belangrijkste krachtlijnen neergezet, waarop ook de andere inleiders zouden voortborduren. De crisis in de wereld werd veroorzaakt door een gebrek aan persoonlijk geloof. De mensheid stond voor een fundamentele keuze: voortgaan op de weg naar zelfvernietiging of terugkeren tot God. Probleem was dat niemand een concrete aanpak voorstond. Geloof was immers niet te omschrijven, maar een dieper dan intellectueel weten. De wetenschap, zoveel was de meeste inleiders wel duidelijk, was te ver doorgeschoten. De mens was niet in staat met de wetenschappelijke verworvenheden om te gaan, omdat de geestelijke groei geen gelijke tred had gehouden met de rationele ontwikkeling. Dat was de fundamentele oorzaak van de crisis.

Na haar welkomstwoord deed Bep Pierson nog 'een paar technische mededelingen'. Samen vormden die de huisregels van de conferentie. De deelnemers, die voor een groot deel waren ondergebracht in Paleis Het Loo, werd gevraagd rekening te houden met de bewoonster, prinses Wilhelmina. Ook moesten ze de ontvangen identiteitskaart 'aan de wacht tonen, telkens wanneer U de paleisgronden betreedt'. Om daar voor alle duidelijkheid aan toe te voegen: 'Er mogen geen fooien gegeven worden'. Verder stond het park (met uitzondering van de onmiddellijke omgeving van het Paleis) open voor alle deelnemers en was roken alleen toegestaan in de daarvoor aangewezen 'rookkamers'. En vanwege de buitenlandse deelnemers 'zal bij de gedachtenwisseling Engels dienen te worden gesproken'. Als er vragen waren, kon men zich wenden tot Rita van Heeckeren.²²

De lezingen

Na deze zakelijke mededelingen, werd de eerste echte inleiding verzorgd door Max Thurian. Koningin Juliana kwam op de tweede dag van de conferentie aan het woord. Haar lezing had als titel *Enige opmerkingen over de ontwikkeling der mensheid in het heden*.²³ Juliana wees erop dat ons verstand het leven op aarde bedreigde. 'Het vernuft heeft ons op weg gebracht naar uiteindelijke vernietiging.' Ze doelde daarbij met name op de gevaren van atoomwapens. Maar, zo stelde de vorstin, er was nog niets verloren. De mens had de keus om 'de hantering van de wetenschap te herzien' en de weg van het hart te volgen: de weg naar God. Het was dan ook belangrijk de schakel tussen God en de mensen te hervinden om zo tot een harmonieuze samenleving te komen. Ook al was de mens 'volstrekt machteloos, omdat onze bestemming in God's handen ligt en niet in de onze', toch mocht men niet bij de pakken neerzitten. De mens had de plicht om het leven op aarde te beschermen en respectvol met anderen om te gaan. Het 'ontduiken van de Goddelijke wet' noemde zij 'kortzichtig' en 'noodlottig'. De mens moest weer op zoek naar

zijn wezenlijke bestemming, door 'voorwaarts te gaan naar een dieper en hoger leven'.

Juliana schetste in feite een paradox waar meer sprekers mee worstelden en waar niemand een goed antwoord op had en ook niet kón hebben. God regelde alles, was de bron van alles en dus ook van de huidige crisis. Wat was de zin daar dan van? Waartoe diende die? Ook andere inleiders zouden zich over die vraag buigen. Opvallend was dat over de rede van Juliana niet plenair werd gediscussieerd. Na andere inleidingen bestond wel de mogelijkheid om vragen te stellen. Werd Juliana ontzien vanwege haar speciale staatsrechtelijke positie? Wel was er de mogelijkheid om in kleine groepjes over haar woorden van gedachten te wisselen – en dat gebeurde ook.

Zoals gezegd week de teneur van Juliana's toespraak niet wezenlijk af van die van andere inleiders, onder wie Kaiser. Centraal in diens verhaal, met als titel *The universal way to Peace*, stond het herstellen van de band met God. Ook de inleiders in de dagen daarna hamerden op hetzelfde aambeeld. Daarbij werd vaak gesproken in metaforen. Zo stelde de Nederlands-Engelse kunstenaar en psycholoog Philip Metman²⁴ dat je tegen de stroom in moet zwemmen om bij de bron te komen. De stroom stond dan voor de ratio en de bron was God. Geloven, zo voegde hij eraan toe, was meer het terrein van de poëzie en de intuïtie dan van het verstand. Ismail Izzet Hassan meende eveneens dat de goddelijke krachten in het individu geactiveerd dienden te worden om de psychische crisis het hoofd te kunnen bieden.

Volgens B.H.M. Vlekke kon je vrede bereiken door een christelijke manier van leven. Het was ieders eerste plicht God en de medemensen lief te hebben, en daarvoor was zelfkennis een eerste vereiste, net als gematigdheid en zelfdiscipline. Niet discussiëren maar mediteren was de geëigende weg. In plaats van de verhinderde Wijnmalen hield dominee C. Aalders een 'improvisatie'. Hij sprak over het belang leerling te zijn, te luisteren naar en te leren van vorige generaties. Net als een kind moest een leerling van Jezus 'eerbiedige verwondering en vertrouwen in de Meester' tonen. Zaken die het leerling zijn in de weg stonden, zoals 'eigen-wijsheid, eigen-waardigheid en eigen-willigheid' moesten worden prijsgegeven.

Dominee G.J.H. Gijmink citeerde op 2 augustus *Penser avec les mains* van de Zwitserse filosoof Denis de Rougemont en stelde dat de fundamentele keuze die was tussen 'een leven ónder God of een leven zónder God'. In lijn met de mede door De Rougemont uitgewerkte religieus-filosofische stroming van het 'personalisme',²⁵ benadrukte Gijmink de religieuze vrijheid en de individuele, maatschappelijke verantwoordelijkheid van de christelijke mens. Hij riep de kerken op die door 'de vuile handen der mensen' verstart waren, zich van binnenuit geestelijk te vernieuwen zodat het weer dienende gemeenschappen werden. En dat gold overigens niet alleen voor de kerken, maar ook voor de overheden. 'Nederland kent de vorm van het koningschap, maar levende inhoud krijgt deze vorm pas door de kwaliteit van de dragers der kroon. En Nederland dankt voor de ontzaglijke zegen, dat hier dit koningschap gevuld

is op die dienende wijze, die [...] de godsdiensthistorische hoogste zin van het Koningschap uitmaakt.' Volgens Gijmink diende iedereen, net als de dienende vorstin, op zijn of haar manier bij te dragen aan Gods boodschap en daarmee aan vrede in de wereld.

Vijf jaar later, toen de crisis aan het hof was losgebarsten, keek 'G.J.H.G.' oftewel dominee Gijmink, in een krantenartikel terug op de eerste Oude Loo-conferentie. Daarin schreef hij dat het goed was dat Juliana had gekozen voor haar gezin en voor het land en had gebroken met 'de club rond Greet Hofmans'. Hij kwam tot die conclusie mede omdat er op de eerste conferentie te weinig aandacht voor de Bijbel was geweest, afgezien van de bijdragen van Aalders en Thurian.

Zelf heb ik geprobeerd, mijn slotreferaat over 'Op weg naar existentieel-geestelijke vernieuwing' ook in gehoorzaamheid aan het bijbels getuigenis op te stellen en uit te spreken. Maar als geheel kon deze conferentie de toets van de Bijbel toch niet doorstaan. Dit moet ook met de vele later gehouden conferenties zo geweest zijn, ook al hebben zich onder de sprekers telkens figuren bevonden – als b.v. Prof. Theophil Spoerri uit Zürich – die de Bijbel aan het woord lieten.

Maar natuurlijk was het samenzijn in de mooie omgeving van 'Het Loo' met vele interessante mensen plezierig. In de ochtendpauze schonk de Koningin zelf koffie voor haar gasten en het hele samenzijn was bijzonder informeel en ongedwongen. We aten in de mooie eetzaal in het paleis, waar de Koningin de eerste en de Prinses de tweede was; we zwommen in de vijver in de paleistuinen. Alles prachtig – maar het éne nodige was onvoldoende aanwezig. En dit kon de kring van Mej. Hofmans en de Heer Kaiser blijkbaar niet meer geven.²⁶

Dat de conferenties dus grotendeels de Bijbel en de kerken negeerden, zou nog veel meer weerstand oproepen.

Geheel terecht was dat verwijt niet. Opvallend was dat het Bijbelboek Job regelmatig werd aangehaald. Ondanks al zijn ontberingen vervloekte Job God niet. Ook verviel hij niet in zelfbeklag. Job was niet het slachtoffer van zijn zonden, zoals zijn vrienden dachten, maar werd juist door God op de proef gesteld vanwege zijn integriteit en zijn onvoorwaardelijke overgave aan God. Daarmee was Job een voorbeeld.

Behalve de Bijbel werden ook de Koran, de *Bhagavad Gita*, uitspraken van Confucius en werken van de psycholoog C.G. Jung regelmatig geciteerd. Er bestond een duidelijke behoefte te zoeken naar overeenkomsten tussen diverse religies. Maar de Bijbel was voor de voorbereiders inderdaad niet de enige, zaligmakende leidraad – dat was Christus zelf.

In de lezingen en improvisaties op de eerste conferentie kwamen politieke zaken niet of slechts zeer indirect aan bod. Alleen waren er incidentele verwijzingen naar de atoombom. Essentieel was het religieuze besef. Het besef dat

Vanwege het mooie weer wordt er tijdens de eerste Oude Loo-conferentie veel buiten gewandeld en nabesproken. Hier enkele opnamen met onder meer Greet Hofmans en haar broer Frits (linksboven), Cor Kars met Paula Balma (linksonder) en RVD-directeur J.M. Landré (rechts) in gesprek met twee andere deelnemers (rechtsonder).

de crisis alleen overwonnen kon worden door een directe, verticale band met God te herstellen. En dat iedereen dat op zijn of haar eigen wijze moest zien te bewerkstelligen.

Het slotwoord van deze eerste conferentie werd uitgesproken door voorbereider Joop van Dijk. Die wees erop dat niet geprobeerd moest worden de ander te overtuigen, maar dat samenwerken essentieel was. Bovendien leek hij al te beseffen dat de conferenties problemen met de buitenwereld zouden opleveren. 'The world may misunderstand what we have done here. They will accredit to our initiative purposes we do not hold.' Het zouden profetische woorden blijken te zijn.

Juliana en de vrije wil

Van deze eerste bijeenkomst zijn diverse verslagen bewaard gebleven. Iemand die de eerste dagen van de conferentie had bijgewoond, notaris W.A. Dolleman uit Santpoort,²⁷ typte daarover een uitgebreid relaas onder het kopje: 'Bevindingen van de Bijeenkomst op het Oude-Loo van 24 tot en met 27 Juli 1951'. Hij had zo zijn twijfels toen hij de uitnodiging voor de bijeenkomst ontving, maar de randvoorwaarden waren te verleidelijk om er niet op in te gaan.

Toen mijn vrouw en ik aan het einde van mijn vakantie in de maand Juni 1951 de uitnodiging ontvingen voor bovenstaande bijeenkomst gaf deze mij in eerste instantie aanleiding tot scepticisme; zou hier werkelijk iets zijn wat voeren kon tot enige doorbreking van de harde schil van materialisme welke de menselijke samenleving nog steeds omvat. De plaats van samenkomst maakte de uitnodiging wel bijzonder aantrekkelijk en dan daarenboven nog het feit van de mogelijkheid om onze Koningin te ontmoeten in een omgeving waar zij zich zou laten zien van de zijde welke vele leden van het Nederlandse volk het dierbaarst is; in feite voor allen het dierbaarst moest zijn; hare verticale geestelijke gerichtheid.²⁸

Dus besloten Dolleman en zijn vrouw te gaan. Hij sprak met veel andere gasten en inleiders. Van Max Thurian was hij zeer onder de indruk. Centraal voor de schrijver van de 'bevindingen' was de vraag hoe de mens tegenover God stond. De essentiële theologische discussie was voor hem die over de vrije wil. Met een allesbepalende God was daar in zijn optiek weinig ruimte voor. Wel had God de mens blijkbaar uitgerust met een wens daartoe: 'God heeft de mens met deze drang naar vrijheid geschapen, doch God staat achter den mens en leidt hem in zijn veronderstelling vrij te zijn'. Oftewel: 'de mens denkt vrij te zijn doch in wezen is hij volkomen gebonden'. In dit opzicht was hij het oneens met koningin Juliana, die de mens – en zeker ook zichzelf – wel degelijk een eigen wil toedichtte.

Tijdens een discussie in kleine kring na het diner op de eerste dag, werd

Gods plan met de schepping besproken. Blijkbaar had Dolleman zich nadrukkelijk uitgesproken, want hij ontmoette nogal wat weerstand. Zijn tegenstanders 'zagen de mens in vrijheid God kunnende weerstaan; ik daarentegen verklaarde de mens niet anders te kunnen zien als volkomen onderworpen aan God's wil en leiding'. De discussie ging lang door.

Tot laat in de avond werd over dit ontzagwekkend diepgaand thema gesproken; de kring van medelevenenden groeit; de Koningin leefde in de gedachtenwisseling intens mede. Hier gevoelde men het kloppen van het hart van het geloof. Wie legt de scheiding tussen goed en kwaad; waar werkt God en waar beëindigt Hij Zijn tussenkomst; alles onuitsprekelijk moeilijke vragen, waarop het antwoord bij niet-aanvaarding van mijn visie slechts kan luiden: ik weet het niet.

Dolleman had genoten van de discussies, zeker ook met andersdenkenden. Hij toonde ontzag voor Kaiser en was vol lof over de lezing van Juliana op 25 juli. Daarover meldde hij dat niet alleen alle 'congressisten', maar ook het voltallige personeel van het Loo op het vastgestelde uur in de zaal was verzameld, 'een sympathieke gedachte van de Koningin'.²⁹

Hij had zo zijn mening over de inhoud van de rede van Juliana: 'De koningin staat op het dualistische standpunt [...]; de mens worstelt en vertrouwt met God's hulp boven te komen. Men spreekt van een plan God's, doch laat de mens dit volvoeren op eigen wieken; hoe op deze wijze door de nietige mens ooit iets bereikt kan worden ontgaat mij [...] Voor mij is niet te doorgronden het gedachtensysteem waarbij men enerzijds overtuigd is van de volvoering van het plan God's, doch daartegenover de menselijke vrijheid, om tegen dit plan in te gaan, bepleit'.³⁰

Met Juliana ging Dolleman een discussie aan over deze 'princiële gelegenheid', waarbij de koningin zich sterk verzette 'tegen de gedachte dat de mens niet autonoom zou zijn'. Haar laatste woorden waren dan ook 'en toch heb ik een eigen vrijen wil'. Het verschil van inzicht stond zijn waardering voor de inbreng van Juliana niet in de weg. 'De 34 delen waaruit de rede van de Koningin is opgebouwd, zijn elk een uitvoerige bespreking waard; God heeft Zijn genade aan Haar wel op bijzondere wijze geopenbaard.'

Met 'hoogleerares in de kinderpsychologie' en voorbereidster Stellwag had Dolleman gesproken over het egocentrisme van kinderen, dit naar aanleiding van Aalders' verhandeling over leerlingenschap van ieder mens. Na die lezing werd vanwege het mooie weer gediscussieerd op 'het binnenplaatsje van het Oude-Loo met een mooi uitzicht over de vijver op het aan de overzijde liggend bos'.

Daarna kwam de toespraak van Kaiser van 27 juli aan de orde en de vraag wat letterlijk genomen moest worden uit de Bijbel en wat als metafoor diende te worden gelezen. 'Wij zijn overtuigd dat de heer Kaiser geworsteld heeft met

het door hem verwerkte probleem en zouden hem hierover nog gaarne willen horen. Intussen danken wij God dat Hij een zo bezielde mens in de leiding van het Oude-Loo mede geplaatst heeft.'

Dolleman beschreef verder nog zijn gesprekken met onder meer Philip Baron van Pallandt van Eerde en A.F. Folkersma (over Krishnamurti), 'verslaggever van de Tijd' pater Leo van Wersch (over het thomisme en de leer van Calvijn en wederom de onvrije wil) en 'autodidact' Van Dijk (over diens standpunt dat de 'opheffing der mensheid tot hoger plan uitsluitend van God moet komen'). Het relaas van Dolleman eindigt zeer positief, vooral over Juliana.

Zal de bijeenkomst iets voor de toekomst te betekenen hebben: zoals alles ligt in Gods hand, zie ik ook de stuwende kracht tot dit alles door God geschonken aan onze geliefde Koningin [...]. Het is een onschatbaar geschenk voor een volk om een vorstin te hebben, begiftigd met ruime blijk en grote drang tot verdieping en bezinning.

Dolleman hoopte vervolgens dat door de vervolgbijeenkomsten ook in andere landen soortgelijke kernen konden ontstaan die de overtuiging konden uitdragen 'dat het heil niet van de mens doch uitsluitend van God is te verwachten.'³¹

Ongevraagd advies

Er is nog een ander verslag overgeleverd. Dit 'ongevraagd advies en oordeel over de conferentie aan H.M. de Koningin' was geschreven door drie deelnemers, onder wie dominee N.J. ter Haar Rommenie.³² Hoewel het niet de be-

Willy Stellwag (links) op de brug naar het Oude Loo tijdens de eerste conferentie.

doeling was het resultaat van de conferentie vast te leggen, werd toch een samenvatting gemaakt als een soort houvast voor de organisatie. Volgens de auteurs doet dit verslag aan ‘de veelzijdigheid van het gebodene’ en aan het belangrijkste doel van de bijeenkomsten, ‘de persoonlijke contacten van mens tot mens’ geen recht. ‘Tot het in onze tijd zo nodige contact tussen mensen van zeer verschillende instelling, werkzaamheden en geestelijke achtergrond, bood de conferentie de meest uitgezochte gelegenheid in deze omgeving, hetgeen ons met dankbaarheid en respect vervult, en waarvan voortzetting zeer gewenst is.’

Vervolgens gaf het ‘ongevraagd advies’ een samenvatting van de inleidingen, waarbij de woorden van Kaiser op zware kritiek stuitten.

Het is onmogelijk hier iets concreets over te zeggen, omdat, zoals de Heer Kaiser het uitdrukte: ‘Wij niet weten kunnen wat we geloven’. Dit betekende het einde van elk zinvol spreken, denken, handelen en van iedere structuur, zelfs van één, die niet meer wil zijn dan een voorlopige in de tijd. Dat dit een basis zou zijn om tot eenheid te komen, ontgaat ons ten enen male en, naar ons gebleken is, velen der aanwezigen. Een ‘technisch’ bezwaar van deze lezing was voorts de overmatig lange duur ervan, die – mede door de duistere wijze van uitdrukking der gedachten – de aandacht van de luisteraars al te zeer op de proef stelde.

Ook bij latere conferenties zouden lengte en taal van Kaisers toespraken de nodige weerstand oproepen.

Over de eerste dagen van de conferentie concluderen de auteurs van dit stuk dat er geen lijn zat in de voordrachten en ook niet in de gesprekken die daarop volgden. Als verzachtende omstandigheid gold dat de voorbereidingstijd wel erg kort was. De organisatie verdiende een compliment voor het vele werk dat was verzet en voor het feit dat ze de moed hadden gehad ‘om een mislukking te riskeren’. De voorbereiders hadden echter te veel aan het toeval overgelaten ‘omdat zij vertrouwden op hogere leiding’. En dat was bij mensenwerk als een dergelijke conferentie misschien toch te veel gevraagd. Aan enkele basisvoorwaarden, zoals het ‘duidelijk omschrijven van het doel – verband tussen onderwerpen’ en ‘leiding bij alle discussies’, was niet voldaan. Ook de negatieve wijze waarop over deskundigen gesproken werd, viel niet in goede aarde. Het waren juist zij ‘die een belangrijke bijdrage leverden en elkaar voor dit samenzijn prachtig aanvulden. Daar waren bijdragen van paedagogische, psychologische, theologische werkers, die juist door hun deskundigheid in staat waren eenvoudig en duidelijk te spreken, en die dit als “kinderen Gods” konden doen, omdat zij weten hetgeen zij geloven’.

Na deze kritische noten gekraakt te hebben, werd het verslag van de bijeenkomst voortgezet in een positievere toon over het tweede deel van de conferentie. ‘De discussie-groepen of geïmproviseerde gesprekken na korte inlei-

dingen van deze tweede bijeenkomst voldeden meer dan die tijdens de eerste conferentie, doordat er meer leiding was bij het gesprek en er meer lijn bleef in het geheel. Daardoor viel er ook concreter en bevrijdender gesprek waar te nemen. Wij denken hier vooral aan de avond over kunst (inleiding Gabriel Smit) o.l.v. Mr. Metman.'

De conferentie werd, aldus de samenvatting, afgesloten met een 'korte, geestige en gevoelige speech' van prof. Fischer. Hij bedankte namens alle deelnemers koningin Juliana en de organisatoren. Dan volgt de toch nog overwegend positieve conclusie. 'Wij zijn ervan overtuigd, dat dit spontane, moedige initiatief vrucht zal dragen in ons verdere leven op ieders werkterrein, en dat de begrenzingen, de hokjes waarbinnen wij plegen te leven, nog verder open zullen gaan om plaats te maken voor een *gemeenschappelijkere en vreugdevollere deelname aan het leven op aarde onder een hemel, die ons hierbij leiden en zegenen moge*.'³³

Martelgang

Het initiatief droeg vrucht: er zouden nog meer conferenties volgen, maar niet zoveel als Kaiser aanvankelijk in gedachten had. Aan Frans Mijnsen ontvouwde hij begin augustus de plannen voor de toekomst. De bijeenkomsten moesten voortaan iedere twee maanden worden gehouden en drie dagen duren, behalve de zomersessie die zeven dagen diende te beslaan. De volgende bijeenkomsten moesten dus eind oktober, eind december, eind februari, eind april en eind juni plaatsvinden. En dan dus met andere 'invités', onder anderen de verhinderden, maar niet de bedankers en degenen die niet hadden geantwoord. 'Die geweest zijn dus *niet*, behalve uitzonderingen door Greet om aan te geven.' Kaiser was toe aan '3 weken "rust". Ben erg kapot van deze keer die voor mij zo'n uitgedachte martelgang is geweest. Greet alleen weet hoe 't zit. Praat er niet met anderen over, heb vreselijke dagen gehad'.³⁴

Zes dagen later schreef Kaiser opnieuw aan Mijnsen. In die brief beklagde hij zich wederom over de 'marteling' die hij had moeten ondergaan. Hij had heel wat kritiek te verduren gehad tijdens en na de eerste conferentie en schrijft dat als dank voor het opknappen van tachtig procent van het werk, 'met of zonder voorlegging aan Greet', de 'grove beledigende grap, dat ik "leider" was, na al dat geploeter in ernst en toewijding, mij al te kras is'.³⁵ Deze kritiek kwam onder meer van medevoorbereider Stellwag.

Mede door deze bejegeningen zag Kaiser zichzelf als Job, die zware beproevingen moest ondergaan. Hij legde de verantwoordelijkheid voor zijn handelen bij de Allerhoogste. 'Mij Leider te noemen, terwijl ik niet alleen NIETS bepaald heb of geleid, maar alleen maar ondergaan heb wat me opgelegd is, is een liefdeloze spot en een grove belediging van wat er in mij als heilige ernst en toewijding ingezet is in gehoorzaamheid'.³⁶

Ruzie in de tent dus, met Kaiser als onvermijdelijk middelpunt. Hij had het met alles en iedereen aan de stok gehad, als eerste met Wilhelmina over de richtlijnen voor de deelnemers. Daarover had hij 'een walgelijk beledigend ge-

sprek met de Prinses'. Kaiser had Wilhelmina voorafgaand aan de conferentie laten weten dat zij niet te veel aanspraken moest maken op privileges. 'Hoe minder het accent valt op de aanwezigheid van koninklijke personen, hun speciale wensen en bedoelingen, hoe ongedwongener en zuiverder de Bijeenkomst haar geestelijke aard zal bewaren. Ik zou U daarom ernstig willen verzoeken niet te verlangen dat speciale wensen Uwerzijds worden kenbaar gemaakt, zowel omdat dit blijkens het bovenstaande geheel overbodig is, als om het cachet van het samenzijn niet aan te tasten, door inlassing van desiderata van niet-sprekers.'³⁷ Dat viel bij de 'Hooggeachte Prinses' niet in goede aarde.

Tijdens de conferentie leek iedereen tegen Kaiser samen te spannen. Van diverse kanten klonk het: 'die man hoorde er niet bij; hij detoneerde met z'n bitterheid of z'n harde woorden, z'n vijandigheid tegen de kerken, zijn duivelachtigheid'. Het was volgens hem zo erg dat op een gegeven moment 'zelfs een dominee mij kwam waarschuwen, er is niet alleen oppositie tegen u, maar er wordt tegen u gestookt'. Ook Rita van Heeckeren uitte kritiek op Kaiser, die z'n humeur op de anderen zou 'botvieren' en overal een punt van maakte. Dit alles leidde tot de verzuchting: 'Ach ja, waarom Jezus wèl en wij niet?'³⁸ Niet geheel onbegrijpelijk dat Kaiser het dan ook niet meer echt zag zitten om iedere twee maanden een conferentie te organiseren.

Duidelijk is dat het wrong tussen de voorbereiders – met name tussen Kaiser en Stellwag – die desondanks samen aan de slag gingen om een tweede conferentie te organiseren. Maar voor het zover was, werden de Oude Looconferenties op een negatieve wijze onder de aandacht gebracht van het kabinet-Drees.